

Over de staat van de staat in sociologisch perspectief

Paul Frissen

Schinkel, Willem (red.) (2009), *Globalization and the State. Sociological Perspectives on the State of the State*. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan, 256 pp.

Deze bundel bevat een aantal beschouwingen over de staat van de staat in sociologisch perspectief. Willem Schinkel is de redacteur en in zijn inleidende hoofdstuk zet hij meteen de intrigerende toon: 'The state is "back in" (...), but partly because it may be leaving the building.'

De natiestaat verkeert in een crisis. Allerlei ontwikkelingen die samen te vatten zijn onder het begrip 'globalisering' zijn daarvoor verantwoordelijk: wereldwijd terrorisme, Europese integratie, populisme, migratie en neoliberal kapitalisme. Zygmunt Bauman spreekt over de 'liquid-modern' angst voor onzekerheid. Schinkel zelf duidt de crisis als een teken van sociale hypochondrie. De staat is ziek en bestrijdt zijn ziekte met obsessieve controles en monitoring. De staat is dokter en patiënt tegelijk, en de burgers zijn het primaire object van zijn disciplineringsstrategieën. De woorden spreken weer boekdelen: 'monitoring state', 'control state', 'security state' en 'state of exception'.

Steeds minder kan de unieke band tussen territorium en klassieke staatsmonopolies worden volgehouden. Terreur, criminaliteit, risico's en technologieën houden zich niet aan nationale grenzen. Cultureel is er, mede door omvangrijke migratiestromen, sprake van een ingrijpende pluralisering. In reactie daarop treedt een steeds verdergaande differentiatie van governancestructuren en -mechanismen op die de legitimiteit van de staat verder onder druk zet. In reactie hierop ontstaan weer nieuwe kansen voor statelijke interventies: het management van onveiligheid en de beheersing van identiteit. De verschillende bijdragen diepen deze theoretische ouverture van Schinkel verder uit.

Bauman behandelt de illusie van 'full security' die tegenover de angst voor onzekerheid wordt geplaatst. Hij ziet macht en politiek verder uiteen drijven. Macht globaliseert en politiek individualiseert. De nationale staat is niet veel meer dan een groot politiedistrict. Dat lijkt overigens een wat gechargeerd beeld, omdat dat politiedistrict nog steeds een substantieel deel van het nationale inkomen besteedt en herverdeelt en ook op globaal niveau de verschillende politiedistricten nog steeds machtige spelers zijn. Het tweede hoofdstuk van Bauman in deze bundel bouwt hierop voort. De angst voor onveiligheid is volgens hem de 'demon' bij uitstek. Dat in beide hoofdstukken letterlijk dezelfde tekstpassage voorkomt is wel slordig.

Saskia Sassen probeert de oorspronkelijke doelstellingen en idealen van de verzorgingsstaat, samengevat als 'public welfare', opnieuw te doordenken en er nieuwe institutionele vormen voor te vinden. Haar cruciale argument is dat globalisering zich nestelt in het nationale en dus ook in de staat. De globale econo-

mie blijft afhankelijk van de nationale staat, die dan ook meer speelruimte heeft dan de neoliberale ideologie betoogt. De globale financiële crisis geeft haar in dit opzicht gelijk, hoewel de speelruimte door de omvangrijke financiële interventies tegelijkertijd wordt beperkt. Bovendien leidt globalisering tot versterking van de uitvoerende en verzwakking van de wetgevende macht. Sassen betoogt, hoewel niet uitgewerkt en daarom enigszins naïef, dat de staat nieuwe vormen zou moeten vinden om burgers te laten deelnemen aan globale machtsvorming.

Mirko Noordegraaf en Liesbeth Noordegraaf-Eelens bespreken de monitoring van financiële markten door de staat. Tegen de overheersende opinie dat de staat in dit verband leeg is geworden of uitgehold, betogen zij dat regulering van financiële markten overwegend plaatsvindt door niet-statelijke actoren die door de staat in het leven zijn geroepen. Overtuigend laten de auteurs zien dat deze instellingen allesbehalve neutrale bewakers van *level playing fields* en consumentenmacht zijn. Tegelijkertijd biedt hun non-neutraliteit weer allerlei mogelijkheden voor ingrijpende statelijke interventies die niet alleen het hele systeem beïnvloeden, maar ook in andere maatschappelijke domeinen van betekenis kunnen zijn. Wijze lessen voor institutionele vormgevers na de crisis, lijkt mij.

Het hoofdstuk van Laermans bevat een wat moeizame, maar wel interessante toepassing op het fenomeen populisme van Luhmanns notie dat contingentie de belangrijkste waarde van de moderne samenleving is. Hij bepleit een functionalistische analyse van het moderne politieke systeem, die vooral de verbinding van complexiteit en contingentie laat zien, meer dan een normatieve benadering van pluralisme en legaliteit. Alleen zo is volgens de auteur inzichtelijk te maken dat de door populistten bejubelde volksoevereiniteit contradictoer is aan het reële functioneren van de democratie. Zijn conclusie dat het populisme daarom geen bedreiging van de democratie is, acht ik wat al te geruststellend.

Dennis Broeders analyseert de europeanisering van justitie en binnenlandse zaken, traditioneel bij uitstek domeinen waarop de natiestaat actief is. Hij stelt vast dat deze europeanisering een project is van Europese staten. Het is deze staten dus allesbehalve overkomen. De nadruk ligt op veiligheid, terwijl vrijheid en recht achterblijven. Toch ziet de auteur een hoopvolle onderstroom van publieke aandacht én rechterlijk activisme gericht op laatstgenoemde waarden.

Godfried Engbersen beschrijft hoe in een globaliserende wereld migratiepolitiek en met name de bestrijding van illegale migratie van toenemend belang worden. Zijn stelling is dat illegaliteit en criminaliteit een sociale constructie zijn. Het zijn de 'self-fulfilling' classificaties van de staat die marginalisering veroorzaken en zo bijdragen aan criminaliteit van migranten.

Romke van der Veen wijdt een beschouwing aan de tegenstelling tussen een 'social investment state' en een 'enabling state'. Kenmerken van die laatste zijn: een nadruk op privatisering, bevordering van werk, selectieve aanspraken en een op gedeelde waarden en publieke plichten gebaseerde solidariteit. De auteur relateert de tegenstelling. Hij ziet vooral een samengaan van toenemende staatsinterventies en een groeiende nadruk op individuele verantwoordelijkheid. De verzorgingsstaat wordt niet afgebroken, maar wordt belangrijker, in intensieve verwevenheid met andere actoren en domeinen.

Loïc Wacquant beschrijft de huiveringwekkende 'penal state'. De gevangenis is niet langer alleen de laatste schakel in een proces van misdaad en straf, maar ook en vooral een schakel in een bredere disciplineringsstrategie van de staat, waarin de verzorgingscomponent aan belang inboet en het repressieve element steeds belangrijker wordt. Het gaat om een criminalisering van de armoede als antwoord op de gevolgen van internationale arbeidsdeling en de toegenomen vraag naar bestraffing.

Craig Calhoun behandelt het fenomeen kosmopolitisme, dat een globaliseringsverschijnsel *par excellence* heet te zijn. Hij bestrijdt de kosmopolitische mythe dat wij universele individuen zijn die hun identiteit en identificaties kunnen kiezen. Zijn conclusie is dat we alleen globaal kunnen bestaan door een besef van onze geschiedenis, onze tradities en onze lokale verbondenheid.

Willem Schinkel ten slotte rondt deze overwegend sterke en interessante bundel af. De staat is geen anachronisme, maar een institutie die een bodem van reterritorialisering legt onder een hemel van deterritorialisering. Sociologische theorievorming over de staat en zijn functies, over de relaties tussen staat en samenleving, over de rol van 'governance' en over de positie van de staat in een bredere context van statelijke en niet-statale actoren is relevant en urgent. Terecht wijst Schinkel op de blijvende betekenis van Foucault: steeds meer is de staat een controlerende, monitorende en disciplinerende instantie. In tegenstelling tot wat veel auteurs in deze bundel lijken te veronderstellen, kan dat met evenveel recht een liberale als een linkse conclusie worden genoemd. De verzorgingsstaat lijkt immers niet te worden afgebroken, zoals in het linkse discours vaak wordt verondersteld, maar eerder te worden voltooid. Daarbij is wel sprake van een verschuiving van paternalistische verzorging naar paternalistische controle op de vormgeving van individuele levens. Mededogen wordt eigen verantwoordelijkheid, op voorwaarde dat de met die verantwoordelijkheid genomen beslissingen overeenstemmen met de statelijke opvattingen over 'het goede leven'. Het lang door links geclaimde gelijkheidsdenken krijgt een veel bredere invulling. Een kritiek daarop vraagt dan vooral om een liberale inspiratie, niet in de betekenis van neoliberaal, maar eerder in de betekenis van klassiek liberaal. Berlins notie van de 'negatieve vrijheid' is in dat opzicht relevanter en urgenter dan ooit.